

αποδημητικός, *Ectopistes migratorius*). Πτηνό τής οικογένειας των περιστεριών που έχει εξαφανιστεί. Μήκος σώματος γύρω στα 30 εκ. Το κεφάλι και η μέση είχαν χρώμα μελανό, ή πλάτη του καφέ και το στήθος κοκκινωπό. Στη δεκαετία του 1890 ζούσε στα φυλλοφόρα δάση τής Ανατολικής Β. Αμερικής, από το Ν Καναδά ως την Β Καρολίνα και διαχειμάζε στο Νότο των ΗΠΑ. Το αποδημητικό περιστεριό εξαφανίστηκε λόγω τής αλύπτητης εξόντωσης τεράστιων σμηνών κατά τή μετακίνησή τους. Η τελευταία μαζική παρουσία του αποδημητικού περιστεριού παρατηρήθηκε τό 1883 και τό 1899 τά τελευταία μοναχικά περιστερία. Το τελευταίο αποδημητικό περιστεριό έζησε στο ζωολογικό κήπο του Τσιντσιάτι (ΗΠΑ) ως τήν 1 Σεπτ. του 1914.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Περιστέρια. Έπιβλητικός λόφος 1 - 1,5 χλμ. Β του χωριού Μύρο και 8 χλμ. ΒΑ τής Κυπαρισσίας στή Β Μεσσηνία (Δ Πελοπόννησος), που χαρακτηρίστηκε σαν οι Μυκηναϊκές τής Δ Πελοποννήσου και «ήσαν αντίστοιχον των Μυκηναίων», ουσιαστικά, δηλ. ο ύπ' αριθμ. 2 σε πλούτο μυκηναϊκός οικισμός.

Η Π. βρίσκεται δίπλα στή νότια όχθη του ποταμού Κυπαρισσίας (Σημ. Αρκαδιανού), σε απόσταση 4,5 χλμ. από τις εκβολές του και δεσπόζει μέχρι τήν είσοδο του Μεσσηνιακού Αύλωνα, που συνδέει τήν κοιλάδα τής Σουλιάς με τή Δ άκμή τής Πελοποννήσου, βρίσκεται, δηλ. πάνω σε αυτή τή σημαντική υδάτινη όδο που συνδέει τήν Άνω Μεσσηνία με τή Δ Πελοπόννησο. Στήν αρχαιότητα ο Κυπαρισσιεύς δέν αποκλείεται να ήταν πλωτός και ήδη από τά Μεσοελλαδικά χρόνια είχαν αναπτυχθεί διάφορα πολιίσματα στή δεξιά και τήν άριστερη του όχθη, όπως και σε μεγαλύτερη απόσταση από αυτό, γιά τήν καλύτερη εκμετάλλευση τής περιοχής.

Ο λόφος, φυσικά όχυρός, ύψώνεται απότομος από τις τρεις πλευρές του και έχει όμαλη πρόσβαση μόνο από τή Ν πλευρά, όπου δέν αποκλείεται να είχε δημιουργηθεί όχύρωση κατά τούς Μυκηναϊκούς χρόνους. Στή ΝΔ πλευρά, στα ριζά του λόφου υπάρχει και πλούσια πηγή (Δροσοπηγή) που, άναμφισβήτητα, ήταν βασική αίτία γιά τήν κατοίκησή τής θέσης.

Ο λόφος έχει στήν κορυφή του παχύτατο στρώμα κροκαλών, πράγμα που υποδηλώνει ότι σε παλαιότερη γεωλογική εποχή ήταν κάτω από τήν επιφάνεια τής θάλασσας. Και τό βραχώδες υπόστρωμα του λόφου είναι, όμοια, κροκαλοπαγές και αποτέλεσε σε άρκετές περιπτώσεις, τό θεμέλιο των μεγάλων ταφικών μνημείων τής Μυκηναϊκής Έποχής. Τό όνομα Π., πιθανόν, όφείλεται στήν ύπαρξη βραχώδους σχίσματος στο Β τμήμα του λόφου που όδηγούσε από τά ριζά στήν κορυφή.

Άνασκαφές σε αυτήν τήν άγνωστη μέχρι τό 1960 αρχαιολογική περιοχή έγιναν (1960 - 65) υπό τήν αιγίδα τής έν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικής Έταιρείας από τόν Σπυρ. Μαρινάτο, που πέτυχε και τήν άναστήλωση του θολωτού τάφου 1 (1970) και από τόν Γ. Σ. Κορρέ (1976 - 77).

Όπως σημειώθηκε, ήδη στή Μεσοελλαδική (ΜΕ) Έποχή, η περιοχή είχε κατοικηθεί και η Π. ήταν τό κέντρο κατοίκησης τής γύρω περιοχής. Μινυακής τεχνικής δστρακα που έχουν βρεθεί στήν περιοχή του λεγόμενου «Κύκλου» και, ιδιαίτερα, όρισμένα μελανά του λεγόμενου 'Αργείου τύπου υποδηλώνουν τήν κατοίκηση αυτή. Έπίσης δέν αποκλείεται να

υπήρχε και τύμβος τής ΜΕ εποχής με κροκάλες στο έσωτερικό αυτού του «Κύκλου» και, ειδικότερα, μεταξύ των θολωτών τάφων 2 και 3, άν κρίνουμε από τό τόξο από όλοίτροχους λίθους που άποκαλύφθηκε στίς άνασκαφές του 1976 (ΠΑΕ 1976, 524). ΜΕ κατοίκηση υπήρχε και στόν πρόσ Ν ψηλότερο λόφο Καράγενη, όπου άποκαλύφθηκαν (1979) δστρακα πολλών εύμεγέθων πίθων με δακτυλοπίεση διακόσμηση και λίθινο τριβείο του συνήθους μεσσηνιακού τύπου. Έξάλλου, τά λίθινα έργαλεία και οι νεολιθικού τύπου πελέκει, που έχουν βρεθεί (έπιφανειακά) στο λόφο τής Π., μαρτυρούν τή χρήση παλαιού τύπου έργαλείου και στούς ΜΕ - Μυκηναϊκούς χρόνους, όπως ξέρουμε και από άλλες μεσσηνιακές θέσεις.

Στό λόφο Κοκοράκου (500 μ. Δ του λόφου τής Π.) και, ιδιαίτερα, στή θέση Καλντερίμι είχε σχηματιστεί, κατά τόν Μαρινάτο (ΠΑΕ 1964, 92 - 93, ΑΔ 1965, Β1, 205, πίν. 211β), ΜΕ τύμβος που είχε περιφερειακή κρηπίδα από όλοίτροχους λίθους (κροκάλες του παραρρόντος Κυπαρισσιέντα). Η κρηπίδα (περίβολος) σωζόταν σε τρία τμήματα (που τό μεγαλύτερο είχε μήκος 4.70 μ.). Κατά τόν Μαρινάτο οι διαστάσεις του ήταν 16 - 20 μ. ή διάμετρος και 3 - 4 μ. τό ύψος. Σάν άναλημματικός τοίχος στή Β και τήν Α πλευρά είχε κτιστεί άργολιθοδομή (ξηρότοιχος) πάχους 1.30 μ. Στο έσωτερικό του τύμβου υπήρχαν 3 - 4 ταφικοί πίθοι σε όριζόντια τοποθέτηση, χωρίς να συνάγεται από τήν άνασκαφική περιγραφή κατά πόσον τά στόμιά τους ήταν στραμμένα προς τόν περίβολο του τύμβου και αυτό επειδή ο τύμβος άνασκάφηκε τμηματικά μόνο από τόν Μαρινάτο και καταστράφηκε από τούς ιδιοκτήτες του πριν τό 1970. Οι πίθοι - με σχοινωτό κόσμημα ψηλά στόν ώμο - είχαν ύψος μέχρι 1.61 μ. και περιλάμβαναν ταφή σε συνεσταλμένη στάση χωρίς κτερίσματα. Υπάρχει πιθανότητα η άνώτερη έπιφάνεια του τύμβου να καλυπτόταν από στρώμα καύσης πάχους 2 - 3 εκ., στο όποιο βρέθηκε μεγάλο εύρύστομο φαιό μινύειο άγγείο που, κατά τόν Μαρινάτο, με τούς έπισημανθέντες ταφικούς πίθους, χρονολογεί τόν τύμβο στήν πρώιμη ΜΕ εποχή. Βέβαια, δέν έχει διαπιστωθεί ότι πρόκειται γιά κωνικό τήν κατασκευή τύμβου και, έτσι, πρέπει να θεωρηθεί, μάλλον, σαν ένας άνοικτός στόν ουρανό ταφικός κύκλος στερουμένος τή συνήθη λίθινη έπίστρωση στο έσωτερικό τής κρηπίδας με τούς όλοίτροχους ποταμίσιους λίθους.

Ο λόφος τής Π. κατοικήθηκε και χρησιμοποιήθηκε και στα ύστερα ΜΕ χρόνια, όπως είναι γνωστό από ένα μικρό χρυσοφόρο τάφο, που άνακαλύφθηκε τό 1976, και από τή λεγόμενη Άνατ. Οικία (1961). Ο τάφος βρίσκεται δίπλα και χαμηλότερα από τήν έξωτερική πλευρά του δυτ. τμήματος του περιβολου του τύμβου του θολ. τάφου 1 και είχε σχηματιστεί εύθύς κάτω από τήν επιφάνεια του εδάφους. Είναι μικρού ύψους άκανόνιστος στο σχήμα, με άνιστες διαστάσεις στίς 4 του πλευρούς (περίπου 2,50x2,50 μ.), κτισμένος με πλακωτούς άσβεστολιθικούς λίθους, με άποστρογγυλεμένες έσωτερικές γωνίες και λεπτότατες άσβεστολιθικές καλυπτήριες πλάκες που ύποστηρίζονταν από δοκούς. Στο Α,Β,Δ - ΝΔ τμήμα είχαν συγκεντρωθεί με άνακομιδή οι παλιότερες ταφές.

Στή διπλή Β ταφή βρέθηκε ένα ώραιο ύπολευκου χρώματος γλωσσώτου σχήματος έργαλείο από πυριτόλιθο (μήκους 10 εκ.), μέσα σε μιά μόνωτη κύλικα όκτώ χρυσοί ρόδακες

με έξάρτημα και σωληνίσκο έξαρτήσεως, ως έκκρουστη διακόσμηση, και ένα κεκαμμένο χάλκινο ξίφος του τύπου Α (μήκους 87 εκ.). Τό κεκαμμένο αυτό χάλκινο ξίφος είναι τό παλαιότερο παράδειγμα αυτού του μυκηναϊκού, ως προς τήν καταγωγή, έθιμου ταφής, που είναι γνωστό και από άλλους μεσσηνιακούς τάφους (Κακοβάτου, Ρούτση, Έγκλιανού, Νιχωρίων).

Σε άλλες άνακομιδές του ίδιου τάφου συμπεριμένα σε ένα μικρό ήλινο άγγείο και κατάσπαρτα βρέθηκαν ένας χρυσοί κίνθαρος μινυακού τύπου με διακοσμημένες λαβές, 4 πιο παχιές και 6 πιο λεπτές χρυσοί άτρακτοειδείς ταινίες με έκκρουστη διακόσμηση, ένα περιδέραιο με χρυσοί κρινοειδείς ψήφους, άλλοι 25 όμοιοι χρυσοί ρόδακες, άλλα χωρίς έξάρτημα, μιά από συμπαγή χρυσοί κυλινδρική ψήφος, άλλες άκόσμητες χρυσοί ταινίες και πλήινα μυαλά άγγεία του κίτρινου τύπου, χαρακτηριστικά του τέλους, ακριβώς, τής ΜΕ εποχής. Ο τάφος αυτός είναι ο παλαιότερος τάφος τής Π. και έχει ιδιαίτερη σημασία, γιάτί άποδείχθηκε ότι ο χρυσοί χρησιμοποιόταν σε σημαντική ποσότητα ήδη πριν από τό τέλη τής ΜΕ εποχής και σε άλλα μέρη τής ήπειρωτικής Έλλάδας εκτός από τήν Άργολίδα και ότι δέν ήταν πλούσιοι σε χρυσοί μόνο οι Πρωτομυκηναίοι των Μυκηναίων, άλλα επίσης και οι Πρωτομυκηναίοι (των ύστερων ΜΕ χρόνων) τής υπόλοιπης Πελοποννήσου. Πράγματι, περιλαμβάνει τήν παλαιότερη ομάδα χρυσοί αντικειμένων στήν περιοχή, που μπορεί να προσκτήθηκαν μέσω έμπορίου με τήν Κρήτη (ΠΑΕ 1976, 485 - 516 - 1977, 307 - 15).

Στά τέλη τής ΜΕ εποχής θεωρήθηκε ότι κτίστηκε η Άνατ. Οικία, όπου χρησιμοποιόταν η άμαυρόχρωμη κεραμική στήν τελευταία της φάση (στήν πρώτη φάση τής μυκηναϊκής εποχής - ΠΑΕ 1961, 171, πίν. 131β - 133β). Ήταν ένα κτίσμα με πολλούς χώρους, των όποιων οι τοίχοι διατηρήθηκαν ένα μέτρο ψηλοί, γιάτί χρησιμοποιήθηκαν σαν άλλοπαλληλοί άναλημματικοί τοίχοι του τύμβου του παρακείμενου θολ. τάφου 1. Στά εύρήματα περιλαμβάνονταν αντικείμενα γιά οικιακή χρήση και ένα κύπελλο Κεφτί με γραπτή στολιδωτή διακόσμηση. Χαρακτηριστική είναι και η άνεύρεση 7 μικρών κιβωτώσχημων τάφων με πολλαπλές ταφές μικρών παιδιών χωρίς κτερίσματα κάτω από τά δάπεδα των δωματίων και των αύλων που, πιθανόν, όφείλονταν σε έπίδημιες. Η οικία αυτή καταστράφηκε στα τέλη τής Πρωτομυκηναϊκής περιόδου ή στο τέλη του 16ου αι. π.Χ. γιά να κτιστεί, ακριβώς δίπλα, ο πελώριος θολ. τάφος 1 που κρίνεται ισάξιος προς τό θησαυρό του Μινύα και τούς μεγάλους θολ. τάφους των Μυκηναίων.

Από δύο μικρούς χαύλους (άπό χαυλιόδοοντα κάπρου) που βρέθηκαν σε αυτή τήν Άνατ. Οικία και που προορίζονταν γιά έπένδυση όδοντοφράκτου κράνους, προέκυψε ότι ήδη κατ' αυτή τή μεταβατική περίοδο παρόμοια κράνη κατασκευάζονταν και στή Δ Πελοπόννησο (όπως και στήν Πυλία - Κουκουνάρα).

Άλλη οικία, Πρωτομυκηναϊκής Έποχής (16ος αι. π.Χ.), άνασκάφηκε τό 1960 και έλαβε τό όνομα Βορεία Οικία, επειδή ήταν τό βορειότερο τότε κτίσμα που άνασκάφηκε στο λόφο. Διακρίνονται δύο φάσεις στή χρήση της λόγω έπισκευής που έγινε ένδιάμεσα. Γιά τά θεμέλια της είχαν χρησιμοποιηθεί άργοί και πλακωτοί λίθοι, υπήρχαν δέ και δύο μικροί παιδικοί κιβωτώσχημοι τάφοι στή γωνία του δαπέδου ενός δωματίου τής (ΠΑΕ 1960, 209, πίν. 161α). Από τις πρόσφατες άνασκαφές

Άριστερά: 'Ο θολωτός τάφος 1 με τόν περιβολο και τήν 'Ανατολική Οίκια (1978). Δεξιά: Στο κέντρο ο θολωτός τάφος 2 «Κύκλος» και άριστερά του ο θολωτός τάφος 3.

προέκυψε και άλλη πρωτομυκηναϊκή οίκια στο ΒΔ τμήμα του λόφου με χονδροειδή και με άδριατική κεραμική και με πλήηνα όμοιώματα μεταλλικών άγγείων.

Κατά μία πρώιμη φάση τής Πρωτομυκηναϊκής περιόδου, δηλ. άκριβώς στην άρχή τής Μυκηναϊκής έποχής, έφαρμόστηκε και στην Π. ο νέος τύπος του θολ. ταφικού μνημείου και, μάλιστα, συγχρόνως, σχεδόν, για τό νεκροταφείο τών δυναστών τής περιοχής και για τό νεκροταφείο του πληθυσμού.

Ο παλαιότερος θολωτός τάφος τής Π. (ό ύπ' άριθ. 3) κτίστηκε στη Δ κλιτύ του λόφου, δυτικά του θολ. τάφου 2. Αυτός διατήρησε και πολλά από τά χρυσά κτερίσματα που είχαν έναποτεθει με τίς λιγοστές ταφές που έγιναν στον ταφικό του θάλαμο. Ήταν ο μικρότερος και άποδείχθηκε με τήν επανάληψη τών άνασκαφών (1976) ο παλαιότερος και χάρη στα εύρηματά του και χάρη στην κατασκευή του, επειδή είχε και μικρούς πλακωτούς άσβεστόλιθους στην πρόσοψη του, και στο στόμιο και στον ταφικό θάλαμό του και άρχαιοπινή τελείως τήν πρόσοψη με δύο μεγαλύτερες πλάκες για θεμέλιο (στίς γωνίες τής πρόσοψης) που εξέιχαν έλαφρά. Ή διάμετρος του ταφικού θαλάμου άνέρχεται σε 6,90 μ. και μέγα μέρος τής είχε θεμελιωθεί πάνω στο κροκαλοπαγές πέτρωμα, ενώ τό λοιπό, που αντιστοιχεί στο κατωφερικό σημείο, είχε θεμελιωθεί πάνω σε επίκωση 60 εκ. σε σχέση προς τό κροκαλοπαγές πέτρωμα. Από τή θόλο έχει σωθει μόνο τό άνατολικό τής τμήμα σε ύψος 2 μ. (ΟΙ. Pelon, ThTCF, 211).

Ο τάφος είχε άπλή, όπως σημειώθηκε, πρόσοψη και ένα γνωστού μεσσηνιακού τύπου πεταλόσχημο σκάμμα, μήκους 8,40 μ.,

που άρχιζε βαθύτερο μπρός από τήν είσοδο του τάφου και κατέληγε στο κέντρο του ταφικού θαλάμου (ΠΑΕ 1965, 115· 1976, 530 κ.έξ.· 1977, 332 κ.έξ.). Ή κατασκευή του θά άνάγεται, άσφαλώς, σε μία δεύτερη φάση χρήσης του τάφου, πάντα κατά τήν Ύστεροελλαδική (ΥΕ) Ι περίοδο, πιθανολογείται δε από τόν Μαρινάτο ότι χρειαζόταν για τήν είσαγωγή του ταφικού άρματος στον ταφικό θάλαμο. Στο έσωτερο τμήμα του σκάμματος αυτού (έσωτερο τμήμα του στομίου) βρέθηκαν (1965) δύο άνακομιδές με δύο μεγαλύτερους άμφορείς τής μεταβατικής φάσης από τή ΜΕ στην ΥΕ έποχή και τής πρώτης ΥΕ φάσης, ενώ στο τμήμα του ταφικού θαλάμου βρέθηκαν ένα άσημένο κύπελλο διαλυμένο, ένα μεγάλο, μήκους 43 εκ., χρυσό διάδημα με έκκρυστη διακόσμηση, ένα μεγάλο χρυσό κύπελλο ύψους 13,5 εκ. και διάμετρο χείλους 19,5 εκ. με άτέρμονα σπείρα (όμοιο προς ένα τών Μυκηνών — εύρημα του Σλήμαν), ένα χρυσό κύπελλο του τύπου Κεφτί με περιφερειακή ταινία στη μέση και από σειρά συνεχούς σπείρας στίς δύο πλευρές τής ταινίας (ύψος 7,5 εκ.), χρυσός άβαθής μόνωτος κύαθος με συνεχείς σπείρες και συγκεντρικούς στον πυθμένα του κύκλους (ύψους 4,5 εκ., διάμετρος χείλους 16 εκ.), που όνομάστηκε από τόν Schachertmeyr κύπελλο τύπου Περιστεριάς, επειδή υπάρχουν πολλά άλλα πλήηνα παράλληλα, πλήθος χρυσά φυλλάρια και κοσμήματα από λεπτό χρυσό έλασμα με παράσταση άνω των ψυχών (χρυσασπίδων), ροδάκων, τριτώνων, καρδιοσχημων φύλλων, γλαυκών, σε ίπτάμενη και ιστάμενη στάση, χρυσά σωληνίσκοι (spacers) για τήν είσαγωγή νημάτων πολυπλοκων περιδεραιών και ψηφός άμεθύστου

και σαρδίου από περιδέραια (ΠΑΕ 1965, πίν. 131 - 144· ΑΑ 1971, 11). Οι 34 αϊχμές βελών, που βρέθηκαν στο κέντρο του τάφου, τά ύπολείμματα χαύλων (άπό χαυλιόδοντες κάπρων) έξ όδοντοφράκτων κρανών και χαλκοϊ ήλοι με χρυσή έφηλίδα από ξίφος ή παραξίφidia ύποδηλώνουν τήν ιδιότητα του ενός από τούς νεκρούς του τάφου.

Ο τάφος καταστράφηκε σύντομα κατά τήν ΥΕ Ι/ΙΙ περίοδο και, για νά τόν διαχωρίσουν από τή Δ Οίκια, που κτίστηκε στα τέλη τής ΥΕ ΙΙ περιόδου (1425 - 1400 π.Χ.), έκτισαν με μεγάλους άμυγδαλίτες και άλλους λίθους τό Δ τμήμα του «Κύκλου», που δέν ήταν για νά συγκαται τό θεωρούμενο τύμβο του θολ. τάφου 3 και αυτό, γιατί κατασκευάστηκε, όπως σημειώθηκε, μετά τήν καταστροφή του. Ήτσι, με τήν κατασκευή και τής Δ Οίκιας εξαφανίστηκε και ο άνεπένδυτος δρόμος του τάφου. Συγχρόνως — ή μετά τήν καταστροφή του θολωτού τάφου 3 — άπομάκρυναν τό σύνολο τής θόλου που συνέπεσε (έκτός από τό 'Ανατολικό τμήμα), προφανώς, για νά χρησιμοποιήσουν τούς άσβεστολιθικούς λίθους για οικοδομικό ύλικό σε άλλη οίκιασκή άνάγκη του λόφου.

Κατά τήν ίδια ΥΕ Ι περίοδο, κτίστηκε και ο Νότιος θολωτός τάφος 1 του νεκροταφείου του πληθυσμού, 100 μ. νοτιότερα του «Κύκλου». Ή διαπίστωση αυτή είναι έξαιρετικά σημαντική, γιατί άποδεικνύεται ότι, σύγχρονα προς τούς δυνατός τής περιοχής, είχαν και οι άπλοι άνθρωποι τή δυνατότητα νά κτίζουν παρόμοιους τάφους και, μάλιστα, σε διαστάσεις έλάχιστα μικρότερες. Αυτό σημαίνει ότι ύπήρχε άρχουσα τάξη άλλα και ότι ο βαθμός ύποτέλειας ήταν πολύ μικρός και δέν ύπήρχε

φευδραρχικό σύστημα στην ουσία. 'Απλώς, οι μεγαλοκτηματίες της περιοχής, με την κατοχή πολύ μεγάλης ποσότητας χρυσοῦ, είχαν τή δυνατότητα νά κτερίζουν τούς νεκρούς τους με μεταλλικά ἀντικείμενα καί νά κτίζουν μεγαλύτερους τάφους.

'Ο Νότιος θολωτός τάφος 1, ἦταν ἐλεύθερος, δηλ., χωρίς τύμβο γύρω του, εἶχε ἐσωτερική διάμετρο 5,08 μ., στόμιο πρὸς ΒΔ με ἀνώφλι ἀπὸ ἀμυγδαλίτη καί θεμέλια ἀπὸ μεγάλους ὀλοίτροχους λίθους, ἐπάνω ἀπὸ τούς ὁποίους ὑπῆρχαν πλακωτοί καί, τέλος, ψηλότερα ἀμμόλιθοι. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἐξωτερική ὄψη τῆς θόλου τοῦ τάφου εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ στρώμα πηλοῦ γιά προστασία ἀπὸ τὶς βροχές. 'Ο οικογενειακὸς αὐτὸς τάφος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιά περισσότερες ἀπὸ 15 ταφές (ἐνταφιασμοῦς) καί ἡ παλαιότερη ἀνάγεται ἐν ἀρχῇ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μιά μόνωτη ἀμφίπροχνη με χαμηλὸ στέλεχος κύλικα, πού κατατέθηκε ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἢ καί τῆς ἀνακομιδῆς ἀκόμα. Οἱ ταφές γίνονταν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκτάδην καί σπανιότερα σὲ συνεσταλμένη στάση, ὥστε νά δημιουργηθεῖ ὁ ἀπαραίτητος γιά μεταγενέστερες ταφές χώρος ἐν τῷ δάπεδῷ τοῦ ταφικοῦ θαλάμου. Στὸν τάφο αὐτὸ ἡ κεραμικὴ ἐκτείνονταν μέχρι καί τῆς ἸΕ III A:1 φάση, δηλ., ἡ χρῆση τοῦ κάλυπτε τὸ 16ο καί τὸ 15ο αἰ. π.Χ. 'Εκτὸς ἀπὸ ἀγγεῖα (ἀλάβαστρα, ἓνα ρυτό, ἓνα κύπελλο Κεφτί κ.ἄ.) δὲν βρέθηκαν μεταλλικά ἀντικείμενα ἐν τῷ τάφῳ.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς ἸΕ I ἢ κατὰ τὴν ἀρχῇ τῆς ἸΕ II περιόδου θεωρεῖται ὅτι κτίστηκαν οἱ θολ. τάφοι 2 καί 1. 'Ο θολ. τάφος 2 (Pelion, ThTCF, 210 - 11) ἦταν κάπως παλαιότερος, δηλ. ἀνάγεται ἐν τῇ τῆς ἸΕ I περιόδου (μικρὸς ἀμφορέας με ἑλλειψοειδῆς στόμιο). 'Ο τάφος χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὴ δευτέρη μυκηναϊκὴ περίοδο καί φαίνεται ὅτι σύντομα συνέπεσε ἡ θόλος του, ἀφοῦ δὲν χρησιμοποιήθηκε κατὰ τούς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Τὸ μήκος τοῦ πρὸς Ν δρόμου δὲν ἔχει ὑπολογιστεῖ ἀκόμα (9,15 μ. εἶναι μέχρι τὸν πρὸς Ν «Κύκλου»). Τὸ μήκος τοῦ στομίου εἶναι 5,15 μ. καί ἡ διάμετρος τῆς θόλου, πού διατηρήθηκε σὲ ὕψος 3,50 μ., ἀνέρχεται σὲ 10,60 μ. Στὸν ταφικὸ θάλαμο εἶχαν ἐναποθεθεῖ ὀρισμένοι (3 τουλάχιστον) εἰσηγμένοι πιθαμοφορεῖς ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καί ἄλλοι με ἑλλειψοειδῆς στόμιο. 'Επίσης, συγκεντρώθηκε καί μέγα πλῆθος χρυσῶν, χαλκῶν καί ἀργυρῶν σκευῶν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἀπειράριθμα λεπτά χρυσὰ φυλλάρια καί τὰ πολλὰ κιλά θραυσμάτων χάλκινων ἀγγείων. Ὑπῆρχαν χάλκινα ξίφη ἢ παραξίφιδες με ἐπιχρυσωμένους ἦλους (καρφιά), σκεῦος με ἔνθετη διακόσμηση χρυσῶν κρίνων, ἀργυρῶν δελφίνων καί νιέλλο, ρόδακες καί ἄλλα πολυάριθμα διασκάρια ἀπὸ παχύτερο ἔλασμα.

'Αλλὰ εὐρήματα ἦταν μικρότατοι χρυσοὶ ἦλοι, μικρὰ διασκάρια με μιά ὀπή, χρυσῆς μέλισσας, χρυσοὶ θύσανοι καί περιδέριαι με μικρὸς ψήφους ἠλέκτρον πράγμα πού ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ἐμπόριο τοῦ ἠλέκτρον με τὴν Βόρεια Θάλασσα ἐπεκτείνονταν σὲ ὅλες τὶς σημαντικότερες μυκηναϊκῆς θέσεις τῆς ΝΔ - Δ Πελοποννήσου (Κακόβατος, Ἑγκλιανός, Ρούτση, Τραγάνα, Κουκουνάρα, Βοϊδοκοιλιά). 'Εξάλλου, ἡ μινωικὴ ἐπίδραση θεωρεῖται ὡς δεδομένη καί σάν δείγμα ἀπὸ τὸν τάφο αὐτὸ ἀντιμετωπίζε-
ται τὸ ὀλόσμο γυναικεῖο πῆλινο εἰδώλιο τοῦ

Χρυσὰ κύπελλα ἀπὸ τὸ θολωτὸ τάφο 3 τῆς Περιστεριᾶς (1580 π.Χ.).

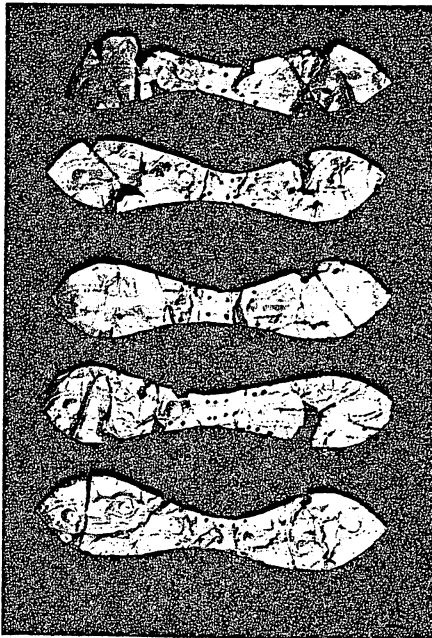
τύπου Πετσοφᾶ πού δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Μαρινάτο (ΠΑΕ 1962, 96, πίν. 97γ).

'Η θόλος τοῦ τάφου θά ἐξεῖχε ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ ἀνωφλίου τοῦ στομίου καί πάνω, ἀσφαλῶς δὲ ἡ θόλος, πάντοτε, θά εἶχε διανοιχθεῖ σὲ κύλινδρο πού σχηματίστηκε ἐν τῷ σημείῳ ἐκεῖνο τοῦ λόφου. Στὸ κροκαλοπαγῆς δάπεδῷ του ἀνέβλυζε νερὸ ἤδη κατὰ τούς μυκηναϊκοὺς χρόνους καί γι' αὐτὸ, σχηματίστηκε ἀγωγὸς με καλυπτήριες πλάκες κατὰ μήκος τοῦ στομίου καί τοῦ δρόμου μέχρι τὸ Ν - ΝΑ τμήμα τοῦ «Κύκλου» πού κατασκευάστηκε σὲ μιά ἄγνωστη - ἀκόμα - μεταγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κατασκευῆς τοῦ τάφου περίοδο.

'Ο λόγος πού κατασκευάστηκε τὸ Ν - ΝΑ τμήμα τοῦ «Κύκλου» νότια τοῦ θολ. τάφου 2 (μήκος 15,15 μ., ὕψους 1,80 μ. καί πάχους 1,40 μ.) δὲν ἔχει διευκρινηθεῖ ἀκόμα. Ἴσως, γιά νά διαχωριστεῖ ὁ χώρος τοῦ παλαιότερου νεκροταφείου τῶν δυναστῶν - μεγαλοκτηματιῶν τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὶς συνεχόμενες πρὸς Ν οἰκίες. 'Αλλά μπορεῖ νά ὀφείλεται καί ἐν τῇ κακῇ κατάστασιν τῆς θόλου τοῦ τάφου, πράγμα πού δὲν ἀποσοβήθηκε ἐν τῷ μνηματικῷ χρόνῳ.

Πάντως, ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι εἶχε ὑποστηριχθεῖ παλαιότερα δὲν ὑπῆρχε κοινὸς τύμβος πάνω ἀπὸ τούς θολ. τάφους 2 καί 3, ἐπειδὴ ὁ θολ. τάφος 3 εἶχε ἤδη καταρρεῦσει. Συγκεκριμένα, τοῦ στομίου τοῦ θολωτοῦ τούτου τάφου (3) ἦλθε ἐν τῷ φῶς (1976) μόνον τὸ κατώ-

Χρυσὰ ἀτρακτοειδῆ ἐλάσματα ταφικῆς χρῆσης (1600 π.Χ.).

τερο τμήμα τοῦ πού εἶχε ὑπολειφθεῖ καί αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὸ Δυτικὸ τμήμα τοῦ «Κύκλου», διαπίστωση πού προϋποθέτει τὴν παλαιότερη καταστροφὴ τοῦ στομίου καί τὴν πιθανὴ χρῆσιν τῶν μεγάλων τμημάτων τῶν ἀμυγδαλιτῶν τοῦ ἀνωφλίου γιά τὸ Δυτικὸ αὐτὸ τμήμα τοῦ «Κύκλου».

Νεώτερος ἀπὸ αὐτοὺς τούς δυναστικοὺς θολ. τάφους τῆς Π. ἦταν καί ὁ μεγαλύτερος ὑπ' ἀριθμ. 1 (ἀνασκάφηκε 1960 - 65, 1976 - 77) με δρόμο (πρὸς Ν) μήκος 12 μ. καί πλάτους 3,30 μ. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν πρόσοψη τοῦ τάφου ὑπῆρχε ἐπέδουση μέχρι πάνω, πλάτους 1,90 μ. Τὸ στόμιο, ὕψους 5,10 μ., πλάτους 2,33 μ., μήκος 6 μ., ἦταν κλειστὸ με ἀργολιθοδομή. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς πύρινης πρόσοψης πού σχηματίζετο ἓνα Π, εἶναι χαραγμένα δύο κνωσιακά λατομικὰ σημεῖα: κλαδί καί διπλὸς πέλεκυς, ἀπόδειξη, κατὰ παλαιότερους ἐρευνητῆς (Μαρινάτος, ΠΑΕ 1960, 206 - 9 πίν. 159α· Em. T. Vermeule, New Excavations in Western Greece, Boston University Graduate Journal IX, 1960, 119 - 27 εἰκ. 3), μινωικῆς κρητικῆς ἐπίδρασης, ἀν καί παρόμοια λατομικὰ σημεῖα σὲ σχῆμα κλάδου ὑπάρχουν (2) καί ἐν τῇ κρητικῇ τοῦ τύμβου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἐτρεῖα σὲ μεταγενέστερη περίοδο. Τὸ ἀνώφλιο τοῦ στομίου εἶχε ἀποτελεσθεῖ ἀπὸ τρία μεγάλα μέρη βάρους μέχρι 22 τόννων τὸ καθένα (ἀπὸ πῦρο ἢ ἀμυγδαλίτη). Τὸ ἐσώτερο τμήμα τοῦ ἀνωφλίου ἦταν διαμορφωμένο κατάλληλα, ὥστε νά ἀντιστοιχεῖ ἐν τῷ ὕψος ἐκεῖνο πρὸς τὸν ἰσοῦψῃ δακτύλιῳ τῆς θόλου με τὴν ἴδια, μάλιστα, κοίλανση. Πάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλιο ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Μαρινάτο, κουφιστικὴ κατασκευὴ (ἀνακουφιστικὴ κατασκευὴ) ὅμοια πρὸς τὸ θολ. τάφο τοῦ Μενιδίου Ἐπικῆς (βλ. λ.), δηλ. παράλληλες σὲ ὀριζόντια τοποθέτηση πλάκες με διάκενα, ὥστε τὸ ὑπερκείμενο βᾶρος νά κατανέμεται ἐν τῷ δύο πλευρικοῦς παραστάδες.

'Ο τάφος κτίστηκε ἀφοῦ σχηματίστηκε τεράστιος κύλινδρος, γιά τὴν κατασκευὴ τοῦ ὁποίου παρέστη ἀνάγκη νά καταστραφεῖ ἡ παρακείμενη Α Οἰκία. Στὴν περιφέρεια αὐτοῦ τοῦ κύλινδρου κτίστηκε ἡ θόλος τοῦ μνημείου. Σάν θεμέλια τῆς θόλου, πού ἔμοιαζε με κυψέλη, χρησιμοποιήθηκαν μεγάλοι (πάχους 19 ἐκ.) πλακωτοὶ λίθοι μήκους μέχρι 1,20 μ. καί μετώπου 54 - 77 ἐκ. Ἡ διάμετρος τοῦ ταφικοῦ θαλάμου ἀνέρχεται σὲ 12,04 μ. καί τὸ ὕψος του ὑπολογίζεται περισσότερον ἀπὸ 10 μ. Ἄν καί ἡ θόλος εἶχε σωθεῖ ἐν ὀρισμένα σημεῖα μέχρις ὕψους 1,20 μ. ἐν τούτοις ἀναστηλώθηκε (1970) χάρις ἐν τῇ πρωτοβουλία τοῦ Μαρινάτου, ἀλλὰ κατὰ τρόπο ἀτυχῆ. Ἄντίθετα, μάλιστα, πρὸς τὴν πρόνοια τῶν Πρωτομυκηναίων, πού εἶχαν περιβάσει τὸ ἀνώτερον ἐξέχον μέρος τῆς θόλου με μάζα πηλοῦ, ὁ ἀναστηλωμένος τάφος στερεοῦται καί αὐτοῦ τοῦ στρώματος πού θά τοῦ ἔδινε στεγανότη-

Περιστέρι με στέμμα.

τα. Έτσι, ο τάφος με δρόμο προς την κατωφέρεια του λόφου και τύμβο μέχρι το ύψος του άνωφλίου, είχε θόλο ελεύθερη να υψώνεται προς τον ουρανό και στρώμα πηλού που την προστάτευε μέχρι και το τέλος των Έλληνιστικών χρόνων.

Ο τύμβος, γύρω από τον τάφο, είχε αναλημματικό περίβολο μήκους 55 μ. που παρακολουθήθηκε (ΠΑΕ, 1976, 481 - 85· 1977, 300 - 07· 1978, 131, πίν. 107, παρένθ. πίν. Ε - ΣΤ) από τον ΝΝΔ μέχρι τον ΒΒΑ τμήμα όπου και έσβηνε, πιθανόν, επειδή περαιτέρω δεν ήταν άναγκαίος, μιά και υπήρχε ο όγκος της Α Οικίας. Έν πάση περιπτώσει, η συνέχιση της άνασκαφής στο μέλλον θα δείξει την πραγματική κατάσταση. Ο περίβολος αυτός περιελάμβανε και παμμεγέθεις πλακωτούς λίθους, όμοιους προς τους των θεμελίων της θόλου, που δεν χρησιμοποιήθηκαν στον ταφικό θάλαμο, και άλλους πλακωτούς και ολόιτροχους. Έξωτερικά, υπήρχαν όριζόντιες στρώσεις πλακωτών λίθων για τη δημιουργία του άντεριστικού τοιχίου.

Στίς διαδοχικές ταφές του τάφου, από τις όποιες ούδεμία διατηρήθηκε, είχαν έναποτεθεί και δέκα τουλάχιστον, είσηγμένα εύμεγέθη άγγεϊα και πιθαμοφορείς του άνακτορικού ρυθμού, όπως στο θολ. τάφο Α του Κακοβάτου και σε άλλους παλαιούς θολωτούς τάφους των Μυκηνών, που δεν έχουν, όμως, άνασυσταθεί, επειδή καταστράφηκαν και άπέμειναν άνεπαρκή για την άνασύστασή τους όστρακα. Τά πολυπληθή, άναμφισβήτητα, πολύτιμα άντικείμενα των τάφων της Π. διαρπάγηκαν κατά τη Μυκηναϊκή, κατά τό πλείστον, εποχή, και κατά την Έλληνική (όσον άφορά σε αυτό τον 1ο τάφο), του όποιου συνεχίστηκε η χρήση κατά τους ύστατους Κλασικούς και κατά τους Έλληνιστικούς χρόνους. Υπήρχαν, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τά ύπολειφθέντα χρυσά φυλλάρια και τά διασωθέντα λοιπά χρυσά κοσμήματα, πολλά χρυσά κομψοτεχνήματα, όπως μικρή χρυσή ψήφος σε μέγεθος μικρού κερασίου με θαυμάσια μόρδεσσα (κοκκιωτή) διακόσμηση συγκείμενη από χίλια μικρότατα σφαιρίδια προσκολλημένα στη χρυσή επιδερμίδα της ψήφου για να άπαρτίσει κούμαρο. Επίσης, ένα χρυσό έλασμα σε σχήμα ψαριού με έκτυπη παράσταση μινωικής κρητικής τελετουργικής πομπής,

πολλά μικρά λεπτά δισκάρια με όπή, που συνδέονταν με άλλα καρδιάσχημα έλάσματα με έκτυπη διακόσμηση, περιδέραια με ψήφους άμέθυστου, σκαραβαίος από άμέθυστο χωρίς έγχάρακτη παράσταση (δέλτο) στη βάση κτλ. Ένας χαύλιος από όδοντόφρακτο κράνος της δεύτερης μυκηναϊκής περιόδου μαρτυρεί την ιδιότητα ενός από τους έπιφανείς αυτούς δυνάστες της Π. που τάφηκαν στον τάφο. Λακκοειδείς τάφοι στο δάπεδο αυτών των θολωτών τάφων της Περιστεριάς δεν άνοιχθηκαν, επειδή υπήρχε τό κροκαλοπαγές πέτρωμα του λόφου.

Ένα σύνολο δωματίων της ΥΕ ΙΙ περιόδου άνασκάφηκε στο κέντρο του λόφου δυτικά από τον περίβολο του θολ. τάφου 1, πλην όμως είχε καταστραφεί τελείως και μόνο τά θεμέλια άπέμεναν.

Στά τέλη της ΥΕ ΙΙ περιόδου όπως δείχνουν τά άνασκαφέντα έρείπια, έκτελέστηκε, κατά τά φαινόμενα, ένα έκτεταμένο πρόγραμμα άνοικοδόμησης στο λόφο της Π., με κτίσματα στο Δ και τό ΝΑ, τουλάχιστον, τμήμα. Έτσι, μπροστά στον τάφο 3 και στο Δ τμήμα του «Κύκλου» κτίστηκε η Δ Οικία (με δύο οικοδομικές φάσεις) που χρησιμοποιήθηκε και στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο.

Η ΝΑ Οικία περιελάμβανε εύρύχωρα δωμάτια με θεμέλια από πλακωτούς άσβεστόλιθους και ολόιτροχους λίθους. Οι έπακριβείς διαστάσεις των δωματίων αυτών δεν είναι γνωστές, επειδή στούς χρόνους του Νέρωνα κτίστηκε άλλη οικία που κάλυψε μεγάλο μέρος της ύποκείμενης μυκηναϊκής που είχε τρία, τουλάχιστον, δωμάτια (τά ΒΔ, ΒΑ και ΝΔ). Τό ΒΑ φαίνεται να είναι διπλάσιο (5,92 x 6,03 μ.) των δύο άλλων (τό ΒΔ 4,82 x 5,93 μ.).

Η άρχική οικία φαίνεται ότι κτίστηκε άκριβώς στη μεταβατική φάση της ΥΕ ΙΙ - ΙΙΙ και περιελάμβανε έκπληκτικό όγκο κεραμικής, ιδιαίτερα, δέ λευκωτών κυλίκων (με μιά ή δύο λαβές). Επίσης, βρέθηκαν πηλίνα γυναικεία ειδώλια και πηλίνα ζώδια (ειδώλια ζώων). Μεταξύ των σπάνιων τύπων άγγείων που προέκυψαν από τά δύο πρώτα άνασκαφέντα δωμάτια της ΝΑ Οικίας περιλαμβάνονται και εύρύστομο (τριποδικό, πιθανόν) άγγεϊο με όμάδες μαστοειδών άποφύσεων έξω από τό χείλος, με διάμετρο, περίπου 36 εκ. και ύψος 15 εκ. Η καταστροφή της οικίας δυνατόν να έπισυνέβηκε σε πρώτη φάση της ΥΕ ΙΙΙ Β (περιόδου 13ος αϊ. π.Χ.).

Κατά την ΥΕ ΙΙΙ Α και ΙΙΙ Β περίοδο είχε κατοικήθει και τό ΒΔ τμήμα του λόφου (άνασκαφικοί τομείς 1977: Β 1, Β 3). Τά κτήρια της περιόδου αυτής ήταν έξαιρετικά καλοκτισμένα με τοίχους πάχους 1 μ., άσφαλώς δέ άντικατέστησαν άλλα παλαιότερα των όποιων διακρίνονται τά θεμέλια στην έξωτερική πλευρά. Τά ύπολείμματα αυτά άρκοουν να δείξουν πως ήταν κατασκευασμένο τό κεντρικό κτήριο του τοπάρχη της Π. κατ' έκείνους τούς χρόνους.

Τό οικοδομικό ύλικό του κτίσματος ήταν ποικίλο (πλακωτοί και ολόιτροχοί λίθοι, άμυγαλιτές) και οι μεγαλύτεροι από αυτούς είχαν τοποθετηθεί στην έξωτερική όψη των τοίχων, έφταναν δέ σε μήκος τό 1 μ. Οι τοίχοι ήταν άμφιπρόσωποι και στη μέση είχαν γεμιστεί με μικρότερους λίθους. Έξάλλου, τεμάχια του πηλού που είχε χρησιμοποιηθεί στη στέγη ύποδηλώνουν τον τρόπο κατασκευής της, ενώ στο άνασκαφέν τμήμα βρέθηκαν τέσσερα πηλίνα γυναικεία ειδώλια σε σχήμα Φ με μεγάλο τραχηλόδοστρυχο, στην πλάτη, όπως επίσης, άλλα πηλίνα ζώδια, πράγμα που σημαίνει, όπως και στην ΝΑ Οικία την ένα-

σκηση λατρείας σε κάθε οικία κατά την ΥΕ ΙΙΙ Β φάση. Πλουσιότατη, τέλος, ήταν και η κεραμική της οικίας αυτού του Β 1 τομέα (ΠΑΕ 1977, 342 - 46· 1978, πίν. 111, 112α).

Η Π. διέθετε και όχύρωση, άγνωνστης, όμως, άκόμα, εποχής κατασκευής και αυτό επειδή δεν έχει συμπληρωθεί η άνασκαφή του. Τό τείχος είχε άναπτυχθεί στη Ν πλευρά του λόφου, τη μόνη βατή προσοιτή, σώζεται δέ σε μήκος 30 μ. (Δ - Α), έχει πλάτος 2,80 μ. και πύλη στο ΝΔ τμήμα (ΠΑΕ 1964, 93 - 94).

Κατά την ΥΕ ΙΙΙ Β εποχή η Π. είχε μείνει ένα άπλό πόλισμα. Για τό πλουσιο παρελθόν της μαρτυρούσε μόνο η παρουσία του θολωτού τάφου 1, που είχε άπομείνει μεγαλοπρεπής στην κορυφή του λόφου, ενώ είναι πιθανό ότι ο δεύτερος είχε καταρρεύσει και ότι ο 3ος είχε από μακρού καλυφθεί μετά την καταστροφή του. Άλλα κέντρα υπήρχαν στα μεσόγεια, πιθανόν σε μεγαλύτερη άκμή, όπως η Μάλθη και η Μουριατάδα, ενώ η κεντρική έδρα του μεσσηνιακού βασιλείου κατά την περίοδο του τρωικού πολέμου φαίνεται ότι είχε μετατεθεί νοτιότερα στον Έγκλιανό (μιά και δεν έχει βρεθεί άλλο άνακτορικό κέντρο βροϊότερα). Ταύτιση της Π. με μιά από τίς πόλεις του Γεργήνιου Νέστορα στον Νηών Κατάλογο της 'Ιλιάδος (Β 591 - 4) είναι δύσκολη άν μή δόναται. Μιά δυνατότητα υπάρχει: να ήταν ένα από τά παλαιότερα κέντρα των Νηλειδών, άν η όμηρική περιγραφή για τό βασίλειο του Νέστορος άνταποκρίνεται προς την ιστορική πραγματικότητα. Κατά πόσον ήταν η 'Αρήνη η παλιά πρωτεύουσα των Νηλειδών, είναι και αυτό δυσδιακρίβωτο, μιά και ο Κακόβατος έχει τά ίδια με την Π. δικαιώματα.

Βιβλιογραφία: Σπ. Μαρινάτος, *Άνασκαφά Πύλου*, ΠΑΕ 1960 - 65, ΑΔ 1960 - 66· ΙΙΝ December 4, 1965, Α. Σ. No. 2238, σ. 32, ΑΜ 1968, 170. Schachermeyr Fr., ΑΑ 1971, 408 - 09, 1974, 10 - 13· ΟΙ. Pelon, *Sur deux tholoi de Messenie*, BCH 1974, 37 - 50. THCF 1976, 77, 207 - 11, 507 - 08. Γ. Σ. Κορρές, *Άνασκαφά έν Περιστεριά* ΠΑΕ 1976, 469 - 550, 1977, 296 - 356, 1978, 130 - 34, πίν. 106 - 13, παρένθ. πίν. Ε' - ΣΤ', *Αί πρόσφατοι άνασκαφά της Περιστεριάς*, Τριφυλ. Έστία 17, 1977, 273 - 88. *Τύμβοι θόλοι και ταφ. κύκλοι της Μεσσηνίας*, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών 1975 Β' (1976) 345, 354 κ.ξ. Ε. Meyer, *Messenien, RE Suppl XV* 1978, 218 - 19 R. Hope Simpson - O.T.P.K. Dickinson, *Gazetteer*, I, 1979, 167 - 68.

Γ. Σ. Κορρές

περιστέρια με στέμμα (Goura). Γένος πτηνών της οικογένειας των περιστερειδών. Έχουν μεγάλο λοφίο σαν βεντιλάτο στο κεφάλι τους και είναι τά μεγαλύτερα από τά σύγχρονα περιστέρια (τό μήκος τους μπορεί να φτάσει τά 80 εκατοστά). Στά χρώματά τους κυριαρχούν τό κυανό και τό βυσσινί. Υπάρχουν τρία είδη και κατανέμονται στη Νέα Γουινέα και τά γειτονικά νησιά. Ζούν στα δάση κατά μικρά σμήνη και κυρίως στο έδαφος. Σπάνια πετούν. Κάνουν τη φωλιά τους στα δένδρα, και κλωσουν ένα άβγό. Τρώγουν πεσμένους καρπούς, σαρκώδεις και ξυνόμηλα.

περιστέρια ταχυδρομικά. Χρησιμοποιούνταν κυρίως στον πόλεμο για άποστολή έγγραφων. Τό φυσικό γνώρισμα των περιστεριών να έπιστρέφουν στη φωλιά τους (στο ταίρι τους), που ένισχυόταν με την έπιλογή, τη διασταύρωση και την έκπαίδευσή τους, υπαγόρευσε τη χρησιμοποίηση των περιστεριών ως ταχυδρόμων. Η χρησιμοποίηση των περιστεριών μπορούσε να γίνεται από μόνην βάση είτε από κινήτη (έκστρατείας) πάνω σε άμάξι, αυτοκίνητο κτλ. Από τη βάση τους τά περιστέρια πετούσαν στον τόπο, όπου υπήρχε τό πρόσωπο από τό όποιο έπρεπε να δοθεί άπάντηση. Τό έγγραφο που μετέφεραν έπρε-